

KIRJALLISUUTTA

Tutkimus varhaisnykysuomen geologisesta sanastosta

TAPIO HORILA *1800-luvun geologiset uudissanat Antero Vareliuksen kielessä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 285. Helsinki 1967. 325 sivua.

Horilan väitöskirja kohdistuu 1800-lukuun, jolloin suomen kieli oli kehitty-mässä sivistyskieleksi. Tuon ajan kirja-suomea on ryhdytty tutkimaan vasta viime aikoina, siis paljon myöhemmin kuin Ruotsin vallan aikaista kirjakieltä, ns. vanhaa kirjasuomea, jota on käsitelty lukuisissa tutkimuksissa ennen kaikkea ortografian ja äänneopin, jonkin verran myös sanaston ja lauseopin kannalta. Vaikka kirjakielen kehitys 1800-luvulla koskee kielen kaikkia puolia, niin epäilemättä runsaimmat ja kiehtovimmat tutkimusaiheet tarjoaa sanasto. Useiden sanojen elämää on valaistukin, ennen muita Martti Rapolan lukuisissa sanahistoriallisissa tutkielmissa ja kooltaan suppeassa mutta perin sisällökkäessä ensiesiintymäluettelossa »Sanojemme ensiesiintymiä Agricolasta Yrjö Koskiseen» (1960), Taimi Metsikön melkoiselta osalta juuri 1800-luvun opetus- ja koulusanastoa käsittelevässä väitöskirjassa (1951), Göran Karlssonin liike-elämän terminologiaa selvittelevissä tutkimuksissa (1963, 1964) ja Olavi Erämetsän kemian kieltä koskevilla artikkeleilla (1959—1964). Horilan väitöskirja liittyy näihin sanastotutkimuksiin, mutta aiheenvalinnaltaan se poikkeaa edellä mainituista: Horila keskittyy yhteen 1800-luvun kirjasuomen merkkihenkilöön, Antero Vareliukseen. Huomatuaan Vareliuksen koko tuotannon (painetun ja painamattoman) kielen selvitte-lyn ylivoimaisen laajaksi tehtäväksi hän valitsi väitöskirjassa käsiteltäväksi yhden

selvärajaisten lohkon, geologisen sanaston. Valintaa pidän onnistuneena yhtäältä siksi, että suomalaisen geologian-kielen luominen ja kehittäminen oli Vareliuksen kielenviljelytoiminnassa varsin keskeisellä sijalla, ja toisaalta siksi, että geologisen sanastomme vaiheita ei kukaan ennen Horilaa ole selvittänyt. Johdanto on laaja, 75-sivuinen. Teosta ylimalkaisesti lehteilevä lukija voisi tämän vuoksi sanoa, että johdanto vie suhteettoman paljon tilaa. Kun lukee koko teoksen, havaitsee kuitenkin, että johdannon tietoja tarvitaan tutkimuksen keskeisosassa, sana-artikkeleissa. Mistään paisuttelusta ei siis ole kysymys. Erästä johdannon kohdasta olisi in päinvastoin sitä mieltä, että se on liian lyhyt. Tarkoitan viitettä 1 (sivuilla 11—12). Siihen on tiivistetty Vareliuksen koko 82-vuotinen elämä siten, että on mainittu V:n syntymä- ja kuolinaika sekä vanhempien Tyrvääseen muutto, mutta muilta osin tyydytty vain viittaamaan kirjallisuudesta saataviin tietoihin, joista tärkeimmät ovat Niilo Ikolan artikkelit (Antero Warelius sanomalehtimiehenä. 1914; Antero Warelius. Nuoruus ja opintovuodet 1821—1848. 1925; Antero Warelius ja Lönnrotin sanakirjatyö. 1929; Antero Warelius 1934). Käytännössä tämä menettely merkitsee kuitenkin sitä, että ani harva lukija tottelee Horilan kehotusta: »Lisätietoja Vareliuksesta ks. - - », mikä on vahinko, sillä Vareliuksen laaja ja monipuolinen tuotanto on aina sijoitettava oikeaan aikaan

ja paikkaan. Sitä paitsi asianharrastaja, joka kiinnostuneena tutustuu 300-sivuisen hyvinkin seikkaperäiseen sanattutkimukseen, haluaisi saada lukea näiden sanojen viljelijästä hieman enemmän kuin syntymä- ja kuolinajan. On heti huomautettava, että Horila esittää toki enemmän Vareliuksen elämänvaiheita: siellä täällä, etenkin johdannossa, on varsin yksityiskohtaisia ja uusiakin elämäkertatietoja, mutta ne ovat sporadisia, niistä ei yhdistämälläkään saa Vareliuksen elämäkerran kokonaiskuvaa.

Johdannossa tarkastellaan monipuolisesti Vareliuksen merkkiteosta »Enon Opetuksia Luonnon asioista»: asetetaan se kohdalleen kirjallisuudenhistoriasamme, selvittellään sen kytkeytymistä Vareliuksen muuhun tuotantoon ja elämäkertaan, osoitetaan sille kirjallisia esikuvia, kerrotaan kummankin osan (I 1845, II 1856) ja ensi osan myöhempien painosten (2. p. 1855, 3. p. 1878) julki tulosta ja niihin kohdistuneesta kriitistä ynnä muusta huomiosta sekä selvitetään kaikkien laitosten kielellisiä eroja (huom. sivu 55, jossa on hyvin valittu näytekappale Enon Opetusten 1. osan eri painoksista). Sana-artikkelien kannalta kenties tärkein tutkimustulos on se, että Horilan on onnistunut paljastaa Enon Opetusten kummallekin osalle tähän asti tuntemattomat kirjalliset lähteet. Ensimmäisen osan välittömäksi malliksi osoittautuu ruotsalaisen D. L. Kinmansonin v. 1807 Tukholmassa julkaisema »Samtal i Physiken för ungdom» (jolla taas oli saksalainen esikuva) ja toisen osan geologisten lukujen lähteeksi tanskalaisen Frederik Kleen v. 1843 Stuttgartissa painettu »Der Urzustand der Erde und die Hypothese von einer stattgehabten Änderung der Pole erklärt durch Übereinstimmung mit Sagen und Nachrichten aus ältester Zeit» (jonka Varelius sai ystävänsä S. G. Elmgrenin välittämänä v. 1849 silloiseen toimipaikkaansa Hämeenkyröön).

Sivulta 87 alkavat teoksen sana-artikkelit. Dispositio on aiheenmukainen:

Geologian yleiskäsitteiden sanastoa, Kivilajien nimityksiä, Mineraalien nimityksiä, Alkuaineiden nimityksiä, Maa-lajien nimityksiä, Elimellisten muodostumien nimityksiä ja Vulkaanista sanastoa. Kukin luku jakautuu käsitepiiriin mukaisesti lohkoihin, esim. luku Mineraalien nimityksiä alaryhmiin Grafiitti, Kvartsiryhmä, Opaali, ja Alabasteri, joissa tarkastellaan näihin kuuluvaa Vareliuksen sanastoa ja sen vertailuainestoa. Jäsennessä on selvä ja Vareliuksen kielestä hyvin antautuva. Artikkelien dispositiossa sen paremmin kuin muussakaan systemoinnissa Horilalla ei ole ollut selvästi havaittavia esikuvia, vaan esitystekniikka näyttää luontuneen itsenäisesti. Suoranaista mallia ei olisikaan ollut saatavissa, koska — kuten alumpana jo tähdensin — Horilan teoksen lähtökohta on toinen kuin aikaisempien kirjakiellemme sanastoa käsittelevien tutkimusten. Joitakin vaikutteita esitystekniikkaansa Horila näyttää saaneen Karlssonin tutkimuksista (»Eräiden suomen sanojen varhaisesiintymiä, merkityshistoriaa ja vanhempaa synonyymistoa», 1963, ja »Äldre genuina ord och länelement i nufinsk penning-, bank-, betalnings- och kreditterminologi», 1964).

Sana-artikkeleita olen edellä sanonut selvästi jäsenneityksi. Toinen ilmaus, jolla artikkeleita luonnehtisin, on niiden yksityiskohtaisuus. Vareliukselta saatava materiaali lienee jokseenkin täydellinen, ja vertailuaine on erittäin runsas aina vuosisadan vaihteeseen saakka. Tekijä ei ole kaihtanut vaivaa tutustuakseen asettamiensa aikarajojen sisäpuolella ilmestyneeseen luonnontieteelliseen kirjallisuuteen. Miksi Vareliuksen geologisia sanoja ei ole seurattu 1900-luvun puolelle kuin ohimennen muutamassa tapauksessa, siihen tekijä itse puuttui lectio praecursoriassaan; hän perusteli menettelyään viittaamalla toisaalta valtavasti paisuvaan materiaaliin, toisaalta liialliseen etäännyttämiseen Vareliuksen omasta aikakaudesta. Sittenkin olisi mielestäni joissakin tapauksissa voinut

— esim. Nykysuomen sanakirjan kokoelmien, sanakirjojen ja eräiden haku-teosten mukaan — lyhyesti referoida käsiteltyjen sanojen elämää tälläkin vuosisadalla. Seuraavassa muutama havaintoesimerkki.

S. 145 *harmaakivi*-kappaleen lopussa sanotaan: »Myöhemmin näemme, että *graniitin* ja sen ortografisten variaatioiden yleistyessä *harmaakivi* seuraa niitä synonyyminä sanakirjoissa ja osittain muussakin kirjallisuudessa 1800-luvun loppuun saakka.» Lausetta olisi voinut jatkaa: »ja vielä nykyäänkin». Esim. Cannelinin suomalais-ruotsalaisessa sanakirjassa on neljännessä painoksesta alkaen (4. p. 1908, 9. p. — toistaiseksi viimeinen — 1951) hakusana *harmaakivi* 'gråsten'. (C:n ruotsalais-suomalaisen sanakirjan aikaisemmissa painoksissa — viimeiseksi 1930 ilmestyneessä 4. painoksessa — on hs. *gråsten* 'harmaakivi', mutta 5. painoksessa 1939 tätä hakusanaa ei enää ole). Nykysuomen sanakirjan kokoelmien ja muutamien omien poimintojeni mukaan sanan määreosa on yleisimmin taipumaton (esim. »vv. 1866—68 rakennettiin Valkeakosken kanava harmaakivestä 2-sulkuisen»; Kyösti Järvinen, Suomen kulttuurihistoria IV s. 182, 1936), toisinaan, kuten kansankielessä, taipuva (esim. »Jokaiseen Suomen seurakuntaan rakennettiin kirkko, aluksi puusta, mutta sittemmin yhä yleisemmin harmaastakivestä»; Gummerus—Rosenqvist, Kirkkohistoria lyseoita varten s. 103, 1930).

Myös s. 172—192 käsitellyt kvartsi-ryhmään kuuluvia nimityksiä olisi saatanut hieman seurata 1900-luvun puolelle. Esim. Cannelinin suomalais-ruotsalaisessa sanakirjassa kolmannesta painoksesta lähtien (1903—1951) on hakusana *ukonkivi* 'kvarts'. Vuonna 1964 ilmestyneeseen Suomen geologia-teokseen liitettyssä geologisessa nimestössä kvartsi on selitetty seuraavasti (s. 387): »ukonkivi», SiO_2 ; yleinen kivilajimateriaali. Otavan isossa tietosanakirjassa (osa 9, 1965) esiintyy hs. *ukonkivi*, jossa on selitys »kvartsin kansanomainen nimitys» ja viite ha-

kusanaan *piikivi*. — Varsin yleinen 1900-luvun kirjallisuudessa, myös geologisessa, on piikiven nimitys *limsiö*, *limsiö* t. *limpsjö*, mistä muutama esimerkki: Pentti Eskola, Kidetiiteen, mineralogian ja geologian alkeet (1921, s. 62): »Harmaa tai musta aivan tiivis kvartsi on nimeltään *limsiö*»; Maatalouden tietosanakirjan II osa (1929) hakusana *limsiö* »harmaa tai musta, tiivis kvartsi, jota tavataan myhkyröinä liidussa»; Otavan ison tietosanakirjan 5. osan (1963) *kvartsi*-artikkelissa mm.: »Harmaa, tiivis kvartsi on nimeltään *limsiö*. Sitä tavataan myhkyröinä (konkreetioina) liitumuodostumissa»; Cannelinin suomalais-ruotsalaisen sanakirjan kolmannessa painoksessa on hakusana *limsiö*, neljännessä painoksesta alkaen *limsiö* (aluksi vain merkityksen selitys 'flinta', 9. painoksessa sulkeissa rinnalla *piikivi* ja selitys 'flinta; flint-, kiselsten'). — Isossa tietosanakirjassa (osa VII, 1934) on hakusana *kuutilokivi* »muutamien seuduin Etelä-Hämeessä ym. käytetty kvartsin nimitys», mutta 1960-luvulla ilmestyneeseen Otavan isoon tietosanakirjaan *kuutiloa* ei enää ole kelpuutettu. — Horilan mukaan hohkakiveä merkitsevä *pimsteini* esiintyne kirjallisuudessa ensi kerran Enon Opetusten I osan 1. painoksessa. Vielä 1900-luvunkin kirjakeielessä hohkakiven *pim(p)s*-alkuiset nimitykset ovat varsin yleisiä. Olen tavannut, monesti *hohkakiven* rinnalla, seuraavia asuja: *pimpsikivi* (Ison tietosanakirjan hakusanana, josta viittaus *hohkakiveen*, osa X, 1936; Otavan isossa tietosanakirjassa tätä hakusanaa ei enää ole), *pimssikivi* (esim. P. J. Björkin Rakennussanastossa s. 107, 1916, ja Cannelinin suomalais-ruotsalaisen sanakirjan painoksissa 1908—1947, mutta ei enää 9. painoksessa, joka ilmestyi 1951), *pimikivi* (Branderin Tavarasanastossa s. 7, 1919), *pimsteeni* (esim. Holopaisen Apteekkien käsikauppahakemistossa s. 86, 1932), *pimsteni* (Iivari Leiviskä, Maanpinnan muodot s. 59: »*Hohkakivi* eli *pimsteni*, joka on niin kevyttä, että se pysyy veden pinnalla, on hyvin huo-

koista ja usein tuhan sekaista laavaa», 1925).

Tekijällä on ollut kiitettävä pyrkimys päästä Vareliuksen geologisten sanojen kansankielisille lähteille. Pyrkimyksen toteutus on johtanut laajoihinkin ekskursioihin murteiden pariin. Siinä, kuinka yksityiskohtaisiksi nämä murrekatsaukset on hyvä tehdä, henkilökohtainen maku saattaa vaihdella. Tällaisessa spesiaalitutkimuksessa sopii mielestäni sangen perusteellisesti selvitettäväksi grafiitin nimitys *kärpänkivi*, joka on Enon Opetusten 2. osan sanaluettelossa 1856 ja sitä ennen jo Lönnrotin tulkisanakirjassa 1847 ja joka kummittelee vielä 1953 Cannelinin ruotsalais-suomalaisessa sanakirjassa (s.v. grafit). Mutta joskus nimityksen murrepohjan selvittely saa liian paljon tilaa. Esim. hohkakiven synonyymien *pimsteini*, *pimpskivi* yms. murretaustaa olisi ollut syytä käsitellä tiiviimmin kuin tekijä on s. 278—283 menetellyt. — Sanakirjasäätiön murreainesta tekijä on jonkin verran karsinut, mutta hän olisi voinut käyttää vielä tiuhempaa seulaa. Huomautukseeni antaa aiheen s. 180—182 oleva *piikivi*-aineisto. Mukaan kelpuutetuista tiedonannoista on saatu *piikivi*-sanalle sellainen levikki (kartta n:o 1), että se peittää lounaismurteita lukuunottamatta kaikki murteet (lounaismurteistakin kaksi tietoa: toinen Pyhästärannasta, toinen Raumalta). Kaikkien läsimurteiden alueelta tulleiden tietojen kontrollointi näyttää tarpeelliselta jo siksi, että niitä itämurteiden ja Peräpohjolan murteiden esiintymiin verrattuna on silmiinpistävästi harvassa (huom. erityisesti: E-P:n murteesta vain Haaramon muistiinpano Isoltajoelta ja Paulaharjun Kurikasta, molemmat Keräilyseuran avulla tulleita), ja myös siksi, että (tekijänkin tuntemassa) Terho Itkosen lapin *birjal*-sanaa koskevassa artikkelissa jo on huomautettu *pii(kivi)*-sanan itäsuomalais-peräpohjalaisesta levikistä (»nur in den ostfinnischen Dialekten und in denen von Nord-Ostbott-nien», SUST 125 s. 140). Jos kriittisesti

tarkastelee kartan läntisiä pisteitä, joutuu toteamaan, että ne enimmäkseen perustuvat Keräilyseuran inspiroimiin tiedonantoihin. Esim. lounaissuomalais-hämäläiseltä *limpsjö*, *limpsin* jne. -alueelta (josta on kartta n:o 2) ei ole yhtään täysin varmaa *piikivi*-tietoa. Ilmeisesti *piikivi* on katsottava kuuluneeksi vanhaan kansankieleen vain hämäläismurteiden kaakkoisryhmässä (täältä runsaasti tietoja luotettavilta muistiinpanijoilta, kuten Veikko Ruoppilalta Hollolasta, Martti Rapolalta Nastolasta ja Väinö Talalta Kymistä) ja keski- ja pohjoispohjalaisten murteiden alueen itäreunoilla sekä Peräpohjolan murteissa.

Teoksen lopussa s. 289—296 on lukijalle hyödyllinen Loppukatsaus, johon on tiivistetty eräitä tuloksia. Siinä on mm. Vareliuksen kieleen kuuluvista geologisista sanoista kaksi luetteloa, joista toisessa ovat kirjallisista lähteistä todennäköisesti saadut (66 kpl), toisessa neologismit (38 kpl). Katsaukseen sisältyy edelleen luettelo niistä nykykieleen kuuluvien geologian termien todennäköisistä kirjallisista ensiesiintymistä, joita tutkimuksen vertailumateriaalista on paljastunut.

Lopuksi esitän muutoseikkoja koskevia havaintoja.

Kielenkäyttöä vastaan on vain vähän huomautettavaa: puolililainausmerkkejä on toisinaan viljelty epätavallisesti, esim. sivuilla 219 ja 279, missä sitaattimerkit olisivat sopineet paremmin; yhdysmerkkiä on eräissä tapauksissa käytetty epä johdonmukaisesti (esim. s. 26: » - selostetaan *vulkan*-sanan etymologiaa», s. 282—283: » - *sten*-sanasta on käytössä - - »; tav. kuitenkin toisin, esim. s. 232: »Vareliuksen niukaksi ja vaikeasti todistettavaksi osuudeksi *meripihka*-termin syntyisessä jää se, että hän *kultapihka*-sepitteellään oli vakiinnuttamassa - - »), joskus se taas puuttuu (tavallinen on tyyppi »Sanomia Turusta lehteen» s. 40, »Samtal i Physiken teoksen» s. 239, kerran »Åbo Tidningarlehdens vuosikerrat» s. 236; par.: »Sanomia

Turusta -lehteen jne.); silmään pistää muutamana outo sananvalinta, erittäinkin *poiminta* ja *näyte* -sanojen käyttö merkityksessä 'tieto, muistiinpano' (esim. s. 110: »On todennäköistä, että Varelius tunsii sanan myös Tyrvästä, sillä SS:n kokoelmissa on *lietomaasta* joukko poimintoja - -»; s. 152: »SS:n kokoelmiin on kertynyt eräitä poimintoja, joissa *liuskalla* on mm. 'kivenliuskan' merkitys»; s. 166: »Sana saattaa olla lähtöisin myös kansankielestä, vaikkei SS:n kokoelmissa ole siitä kuin kaksi poimintoa - -»; s. 244: »SS:n kokoelmissa on näytteiden merkityksenä vain 'antaa ylen'»). — Yleensä Horilan kieli on hyvää. Hänen on melkoisessa määrin onnistunut välttää tämäntapaisia tutkimuksia vaaniva tyylin vivahteettomuus.

Sitaattien kontrollointi on antanut myönteisen kuvan tekijän tarkkuudesta. Enimmät rikheet ovat vähäpätöisiä: joskus on v pro w; yhdyssan osien välinen yhdyserkki on voinut jäädä pois ja sanat on kirjoitettu yhteen (esim. s. 119: Europ 1852 *wuorikerros* pro *wuorikerros*, s. 142: Europ 1852 *kiwikunnan aine* pro *kiwi-kunnan aine*, s. 251: SSW 1834 *tuliräppänän* pro *tuli-räppänän*); alkuperäislähteen harvennusta ei ole otettu huomioon eikä sen tihentämisestä ole erikseen mainittu; Vareliuksen alaviitteitä siteerataan sikäli epäohdonmukaisesti, että ne toisinaan ovat aivan kuin Vareliuksen tekstissä (esim. s. 100 ja 101), mutta joskus viite on nostettu tekstiin sulkeiden sisään (s. 161). Pahempiakin rikkeitä on. S. 265 siteerataan Renvallin sanakirjaa epätarkasti. S. 267 Ganderin sanakirjan *sitta*-sanasta antama ruotsinkielinen merkityksenselitys on tulkittu väärin: *slinder* i smide och [?] af järn, p.o. *sinder* i smidior af järn eli suomeksi 'raudan sile (pajoissa)'; lukemista ovat varmaankin vaikeuttaneet sanakirjassa oleva kirjoitusvirhe *slinder* pro *sinder* ja sanaliiton väliin työnnetty parenteesiselitys i *smidior*. S. 261 viitteessä 257 on SAOB:n *lav*-artikkeliä selostettu epätarkasti. (Samasta kappaleesta olisi

joutanut pois viittaus J. A. Lindströmin kirjaseen Om den Keltisk-Germaniska kulturens inverkan på Finska folket.)

Painovirheet eivät ole harhaanjohtavia (esim. s. 63 *Jag förmodas* pro *förmodar*, s. 99 *Unformation* pro *Urformation*, s. 123 EO 56 *muodostamaa* pro *muodostuttamaa*, *nämä* pro *nämät*, s. 127 *kiwen-laissa* pro *kiwemä-laissa*, s. 138 *monenlaisia kaswuja* pro *monenkaltaisia kaswuja*, s. 151 EO 56 *miljoonaa* pro *miljonaa*, s. 177 TWS 1823 *ja niin ylösvalistawat nämä pimiät työsiat* pro *ja niin muodoin y. nämät p. t.*, s. 195 *Gronstedt* pro *Cronstedt*, s. 218 TWS 1820 *erinomattain*, pro *erinomaittain*, s. 221 *Grambe maritima* pro *Crambe maritima*, s. 249 *Kirjallisesta Kuukausilehdestä* pro *Kirjallisesta Kuukauslehdestä*, s. 290 Europ 1852 —53 *kraaniitti*, *kissankultakivi* pro *kraaniittikivi*, *kissankulta*). Harmillisempia ovat kirjan alkupuoleen jääneet viittaukset sivuille, joita ei ilmoiteta (tällaisia tapauksia on viisi: s. 56, 74, 82, 122, 164).

Kirjan lopussa oleviin lähteiden ja lyhenteiden luetteloihin sekä hyvin tarpeellisiin henkilö- ja sanahakemistoihin on pujahtanut muutama painovirhe ja epätäsmällisyys (esim. henkilöhakemistossa s. 315 »Rosendahl, maist.» pro Rosendahl, Adolf Fredrik). Sanakirjalähteitä tarkastellessa huomaa, että tekijä on turvautunut Florinuksen Vocabulariumin 1733 ilmestyneeseen 3. painokseen (joka on sekä Suomen kielen laitoksen että Suomen suvun kirjastossa), mutta ei sanakirjan vanhempiin painoksiin (1. p. 1695, 2. p. 1708), joihin olisi voinut tutustua Yliopiston kirjastossa tai SKS:n kirjastossa. Myöskään Cannelinin sanakirjoista ei ole käytetty ensimmäisiä painoksia.

Edellä olevat huomautukset, jollaisia virallisen vastaväittäjän on tapana esittää väitöstilaisuudessa, eivät sanottavasti vähennä Horilan teoksen arvoa. Käsitykseni onkin, että Horila on hyvin suoriutunut joskin suhteellisen suppeasta niin ei suinkaan helposta tutkimustehtävästään. Hän on antanut sivistyssuomen sanaston tutkimukseen arvokkaan lisän. Kun nyt

onnittelen Tapio Horilaa kauan viireillä olleen tutkimuksen valmistumisesta, lausun samalla toivomuksen, että hän — huolimatta oppikoulunlehtorin raskaasta työtaakasta — jatkaisi Varelius-tutkimuksiaan, joita varten hän on jo kerännyt aineksen koko Varelianasta.

Henkilökohtaisesti toivoisin, että Horilan lähiaikojen ohjelmaan kuuluisi Vareliuksen mainio »Kertomus Tyrvään pitäjstä 1853», joka — kuten Horila teoksestaan s. 41 sanoo — on Vareliuksen tuotteista »omaperäisin, asiallisesti painavin ja tyylyltään korkeatasoisin».

PERTTI VIRTARANTA